

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 37.022:330.34

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.27.12>

ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ЯК ЗАСІБ МОДИФІКУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАНЬ: ДОСВІД ЧЕХІЇ

EDUCATIONAL PARADIGM AS A MEANS OF MODIFYING THE KNOWLEDGE SYSTEM: THE EXPERIENCE OF THE CZECH REPUBLIC

Гаращук О.В.,

*доктор економічних наук, професор,
начальник відділу комунікацій та міжнародного співробітництва
Державної служби якості освіти України*

Куценко В.І.,

*доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник відділу природно-техногенної та екологічної безпеки
Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»*

У статті подано результати наукових досліджень стосовно модифікації освітньої сфери України в напрямі досягнення нею європейських стандартів щодо підвищення якості знань та освітніх послуг. Зазначається, що в сучасний період економічних і соціальних змін в Україні важлива роль належить освіті та знанням, які здатні слугувати розв'язанню виникаючих у процесі соціально-економічних трансформацій проблем. Роль освіти й знань особливо швидко зростає в умовах входження освітньої сфери нашої країни в єдиний європейський та світовий освітній простір. Важливим при цьому є забезпечення високої якості освіти та отримуваних в її процесі знань.

Водночас констатується недостатній якісний рівень української освіти порівняно з європейськими стандартами. Напрямок на європейську інтеграцію нашої країни зумовлює доцільність поєднання вітчизняних напрацювань з кращими досягненнями країн Європейського Союзу, серед яких привертає увагу досвід Чеської Республіки, що є, як і Україна, посткомуністичною державою. Досвід освітніх реформ в Чехії видається надзвичайно важливим і цінним для України, оскільки дозволяє на основі узагальнення та осмислення результатів їх здійснення правильно визначити стратегію освітньої реформи в Україні, з урахуванням недоліків та шляхів їх усунення.

При цьому конструктивним є бачення перебігу процесів в освітній сфері як такого, що відбувається в рамках певної парадигми. Виходячи із зазначеного, формування освітньої парадигми в будь-якій країні є ознакою розвитку певної галузі. Зміна парадигми – це шлях наукових революцій у розвитку освіти і науки, маючий спрямування на їх модернізацію та модифікацію.

Аналіз розвитку освіти в Чехії свідчить про суттєві якісні зрушення, що відбуваються останнім часом в зазначеній сфері цієї країни і супроводжуються активним упровадженням у навчальну діяльність новацій. У статті наводиться цілий ряд прикладів з практичного досвіду Чеської Республіки в системі навчання та управління освітою та щодо її зв'язку з виробництвом та в контексті міжнародного співробітництва у сфері освіти. Особливо виділяються питання впровадження в освітній процес інформаційних технологій.

Також у відмічених аспектах аналізується ситуація в освітній сфері нашої держави з виділенням відповідних проблемних моментів. Надалі здійснюється узагальнення підходів, які, виходячи з досвіду Чеської Республіки, доцільно застосовувати у закладах освіти України з метою поліпшення якості та практичної значимості освіти, а також щодо її модернізації та модифікації.

Ключові слова: освітня сфера, парадигма, модернізація, модифікація, інновації, навчальна діяльність, досвід Чеської Республіки.

The article presents the results of scientific research on the modification of the educational sphere of Ukraine in the direction of achieving European standards for improving the quality of knowledge and educational services. It is noted that in the current period of economic and social change in Ukraine, an important role belongs to education and knowledge that can serve to solve problems arising in the process of socio-economic transformation. The role of education and knowledge is growing especially rapidly in the context of the entry of the educational sphere of our country into a single European and world educational space. It is important to ensure the high quality of education and knowledge gained in its process.

At the same time, the insufficient level of Ukrainian education with European standards is stated. The direction of European integration of our country determines the expediency of combining domestic developments with the best

achievements of the European Union, among which the experience of the Czech Republic, which is like Ukraine a post-communist state, attracts attention. The experience of educational reforms in the Czech Republic seems to be extremely important and valuable for Ukraine, as it allows, based on generalization and understanding of the results of their implementation, to correctly determine the strategy of educational reform in Ukraine, taking into account shortcomings and ways to eliminate them.

At the same time, it is constructive to see the course of processes in the educational sphere as one that takes place within a certain paradigm. Based on the above, the formation of the educational paradigm in any country is a sign of the development of a particular industry. Paradigm shift is a path of scientific revolutions in the development of education and science, aimed at their modernization and modification.

The analysis of the development of education in the Czech Republic shows significant qualitative changes that have recently taken place in the educational sphere of this country and are accompanied by the active introduction of innovations in educational activities. The article provides a number of examples from the practical experience of the Czech Republic in the system of teaching and management of education and its connection with production and in the context of international cooperation in the field of education. The issues of introduction of information technologies into the educational process are singled out.

Also in the noted aspects the situation in the educational sphere of our state is analyzed with allocation of the corresponding problem moments. Further, the generalization of approaches is carried out, which, based on the experience of the Czech Republic, should be applied in educational institutions of Ukraine in order to improve the quality and practical significance of education, as well as its modernization and modification.

Key words: educational sphere, paradigm, modernization, modification, innovations, educational activity, experience of the Czech Republic.

«Не існує такої вершини, якої не могла б досягнути наполегливість».

Чарльз Діккенс

Постановка проблеми. Як відомо, в Україні відбуваються економічні й соціальні зміни, що супроводжуються серйозними викликами й загрозами. У їх подоланні, як і в розбудові нової України, важлива роль відводиться освіті та знанням. Останні, на думку В. Бурдаєва, – це сприйняті живою істотою інформаційні потоки із зовнішнього світу. Обсяг і якість їх сприйняття значною мірою залежать від особливостей життєвого досвіду суб'єкта та від процесу його навчання або самонавчання.

Роль освіти й знань особливо швидко зростає в умовах входження освітньої сфери нашої країни в єдиний європейський та світовий освітній простір, коли:

- економіка соціальної сфери переходить на інноваційний шлях розвитку;
- відбувається формування контурів нового наукового й культурно-освітнього простору;
- активного впровадження в освітній діяльності набувають сучасні інноваційні технології, а також відбувається модифікування знань;
- встановлюються тісні ділові зв'язки закладів освіти з органами державної влади, працедавцями, суспільними організаціями;
- відбувається швидке розширення програм міжнародної співпраці тощо.

Інтеграція нашої країни до європейського співтовариства вносить суттєві зрушення в загальний розвиток суспільства, у використанні перш за все творчого потенціалу не лише власної країни, а й країн Європейського Союзу. Цьому, як засвідчує світовий досвід, може сприяти якісна освіта, наявність глибоких знань у працівників – головної продуктивної сили суспільства. На досягнення успішності в зазначених процесах в Україні на державному рівні спрямовані ухвалені відповідні документи, зокрема Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», проекти Законів України «Про професійно-технічну освіту», «Про наукову, науково-технічну діяльність» тощо.

Проте якість української освіти та отримуваних в результаті знання ще не відповідають міжнародним, у тому числі європейським стандартам, що негативно позначається на основних соціально-економічних показниках України. Якщо, скажімо, обсяг продукції промисловості в 2000 році до попереднього року склав 113,2%, то в 2020 році – лише 95,5%; продукції сільськогосподарства – відповідно 109,8% і 89,9% [1; с. 26]. Це певним чином позначилось і на життєвому рівні населення. Відповідні номінальні показники середнього розміру заробітної плати склали 129,6 і 110,4% (табл. 1).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед причин існування вказаного стану в Україні, як зазначають фахівці:

Таблиця 1

Динаміка індексів основних соціально-економічних показників (відсотків до попереднього року)

Показник	2000	2010	2015	2020
Валовий внутрішній продукт (у цінах попереднього року)	105,9	104,1	90,2	96,0
У розрахунку на одну особу	106,7	104,5	90,6	96,6
Середньомісячна заробітна плата (номінальна)	129,6	120,0	120,5	110,4

Джерело: [1; с. 26]

- відсутність теоретичної моделі суспільних процесів, які відбуваються в державі;
- розбалансованість у діяльності різних інститутів держави;
- нерегульованість ряду положень Конституції України, що зумовлює, зокрема, те, що моральна деградація суспільства, на жаль, стала тотальною* зміну цілей і змісту освіти;
- трансформацію традиційного виду освітніх установ;
- розширення можливостей отримання громадянами Чехії освіти;
- підтримку роботи вчителів чеських шкіл;
- формування найкращих умов для підвищення якості освітніх послуг, що є метою розвитку освітньої парадигми.

За даними відомих американських науковців, формування освітньої парадигми в будь-якій країні є ознакою розвитку певної галузі. Зміна парадигми – це шлях наукових революцій у розвитку освіти, направлений перш за все на модернізацію та модифікацію як останньої, так і наукових знань.

Як зазначає Є. Красняков, досвід освітніх реформ Чеської Республіки є надзвичайно важливим і цінним для України, оскільки аналіз проблем відповідних трансформацій в освіті у зв'язку із входженням України до європейського освітнього простору, на основі узагальнення та осмислення здійснених реформ у Чехії дозволяє:

- правильно визначити стратегію освітньої реформи;
- врахувати недоліки та шляхи її усунення;
- передбачити можливі виклики;
- уникнути помилок у здійсненні реформування й модернізації освітньої сфери [3].

У Чехії підвищенню якості освіти, поглибленню знань велику увагу надають державні органи, як, до речі, і в багатьох країнах Європейського Союзу, де, як свідчать результати нашого дослідження, відповідні програми виникли ще у 80-х роках минулого століття, відповідно до яких молоді надана можливість пізнати основні цінності економічного, соціального, культурного життя інших європейських країн, отримати базу для кар'єрного зростання.

Якість освіти в Чехії контролює Агентство з акредитації. Поряд із тим Акредитаційна Комісія Чеської Республіки займається акредитацією і регулярною оцінкою системи вищої освіти. Проте школи вищої професійної освіти у цій країні контролюються та оцінюються інспекцією шкіл. Окрім того, за власною ініціативою вищі навчальні заклади можуть бути оцінені незалежними експертами. До речі, фахівці вважають, що проце-

дура діяльності чеської акредитаційної комісії за своїм змістом подібна до польського аналізу [4].

Аналіз розвитку освіти в Чехії свідчить про суттєві якісні зрушення, що відбуваються останнім часом в освітній сфері зазначеної країни і супроводжуються активним упровадженням у навчальну діяльність новацій.

Цьому сприяє, як зазначається в Законі про вищі навчальні заклади Чеської Республіки, здійснювана в країні активна міжнародна європейська співпраця, підтримання спільних проєктів з аналогічними інститутами за кордоном, розробка взаємних навчальних програм, технологій тощо. Можна сказати, що наразі освіта, навчальна діяльність у Чехії є реальним результатом європейської інтеграції.

Цікавим для українських вищих навчальних закладів є і досвід Економічного інституту, який функціонує в Празі і став членом Співки Європейських проєктів. Метою останніх є розроблення навчальних програм, пов'язаних із міжнародною економікою та інтеграційними процесами. Скажімо, відповідно до програми TEMPUS:

- відбувається обмін студентами, викладачами, науковцями у межах світових програм;
- забезпечується обмін досвідом і здійснюється пошук найкращих, найоптимальніших методів навчання;
- здійснюється допомога у впровадженні інновацій, використання яких сприяє поглибленню зв'язків теоретичних досліджень з практикою тощо [5].

Тобто відповідно до Закону про вищі навчальні заклади Чехії підвищенню якості освіти сприяє й активне здійснення обмінів академічних працівників і студентів, активне впровадження в освітню діяльність інноваційних технологій, які активно використовуються в країнах Європейського Союзу.

Термін «інновація», як відомо, походить від латинського *innovation* – змінювати, поновлювати, винаходити. Тобто інновація – це введення нового, нових форм організації праці й управління, нових видів технологій, які охоплюють не лише різноманітні установи й організації, а й певні галузі соціальної життєдіяльності людей.

Використання інновацій в освітній діяльності сприяє успішному вирішенню наявних проблем, призводить до досягнення якісно нових результатів у освітній діяльності, до появи якісних змін в інших компонентах єдиної освітньої системи.

Формування парадигми інноваційного розвитку освіти як опис підходу, за якого освітня діяльність під час «виробництва» наукових знань відбувається в умовах кризи як в освітній сфері України, так і в суспільстві загалом. У цих умовах здійснювати модернізацію та модифікацію освіти видається складно. Адже на цьому шляху з'являється багато труднощів і загроз. У цих умовах зазначена парадигма потребує забезпечення

* Соціолог Шульга М. зазначає, що наразі в Україні соціальна реальність:

- ніби є ринкова економіка;
- ніби є середній клас;
- ніби є демократія.

такого способу організації освітньої діяльності, який сприяв би досягненню цілей і завдань інноваційного розвитку.

Чеський дослідник І. Перлакі під інновацією розумів будь-яку цілеспрямовану позитивну й прогресивну зміну матеріальних і нематеріальних елементів (параметрів) організації, тобто будь-яку зміну, що сприяє розвитку, зростанню й підвищенню ефективності роботи цієї організації [6].

Варто зазначити, що у Чехії, як, до речі, і в Україні, останнім часом велика увага надається висвітленню парадигми змісту освіти, навчальних програм, планів, досягненню освітніх стандартів та їх практичному спрямуванню.

У цьому контексті заслуговує на увагу досвід функціонування освітньої сфери в Чехії щодо поєднання навчання з виробничою діяльністю. Виробнича практика, зокрема у галузі економіки, здійснюється з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема щодо класифікації якості освіти відповідно до вимог ЮНЕСКО. Це дозволяє формувати єдиний освітній простір і має надзвичайно велике значення, зокрема в умовах глобалізації, коли зростає кількість загроз інформаційного характеру; коли загострюються проблеми інформаційних небезпек в освітній сфері у зв'язку з її інформатизацією.

Як зазначають фахівці (Н. Кириленко, Г. Кононенко, Г. Кухарська та інші), проблеми інформаційної безпеки в освітній сфері України пов'язані перш за все з наступним:

- наявністю корпоративної мережі закладів вищої освіти, що розвивається зазвичай на базі недостатнього фінансування;

- відсутністю у вищезазначених закладах освіти стратегічних цілей розвитку, а отже, типологія мереж, їх технічне й програмне забезпечення розглядається з позиції поточних завдань;

- коли в одній корпоративній мережі закладів вищої освіти вирішуються, принаймні, дві основні задачі, а саме: забезпечення освітньої та наукової діяльності й завдання управління освітнім і науковим процесами. Тому одночасно в цій мережі працює кілька автоматизованих систем або підсистем у межах однієї системи управління;

- корпоративні мережі гетерогенні як за об'єднанням, так і за програмним забезпеченням у зв'язку з тим, що створювалися протягом тривалого часу для виконання різних завдань;

- плани інформаційної безпеки зазвичай або відсутні, або не відповідають сучасним вимогам.

Окрім того, для закладів освіти характерним є наявність як внутрішніх, так і зовнішніх загроз безпеці інформації, серед яких:

- спроби несанкціонованого адміністрування баз даних;

- дослідження мереж, несанкціонований випуск програм з аудиту мереж;

- видалення інформації;

- установка віртуальних програм;

- сканування мереж, у тому числі інших організацій через Інтернет;

- спроби несанкціонованого віддаленого адміністрування операційних систем тощо [7].

Водночас з використанням Інтернету пов'язуються і переважно позитивні зміни в сфері освіти та активізація інноваційної діяльності в освітніх закладах. В цьому аспекті заслуговує на увагу діяльність Ради з досліджень, розробок та інновацій, яка є головним консультативним органом Уряду Чеської Республіки. Вказана Рада відіграє головну роль у виробленні стратегічних напрямів розвитку науково-дослідницької діяльності, розробляє пропозиції, що схвалюються Міністерством фінансів країни.

Досвід Чехії свідчить, що освіта й наука повноцінно не можуть розвиватися лише за рахунок держави. Тому в цій країні активну участь у їх фінансуванні приймає приватний сектор. Так, скажімо, в науці обсяги недержавного фінансування складають 49%.

В Україні останнім часом, як відомо, здійснюється децентралізація, у тому числі й в освітній сфері. І в цьому зв'язку для успішності її проведення важливо використати досвід Чехії, де відбулось реформування підходів децентралізації. Основними складниками останнього є:

- запровадження адміністрування в системі освіти на засадах автономізації організації діяльності навчальних закладів;

- створення системи оцінювання якості та ефективності освіти на всіх рівнях державного управління;

- адміністрування та моніторинг результатів навчання;

- розвиток автономії, інноваційності, відкритості та прозорості всіх закладів освітньої сфери;

- підтримка соціального та професійного статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, мотивації їхнього професійного вдосконалення;

- розподіл повноважень та функцій між органами управління із широким залученням громадських, соціальних партнерів та інших представників громадянського суспільства [3; 8; 9].

Досить цікавою, на наш погляд, у Чехії є й система навчання, за якою кожен студент може скласти собі розклад, відповідно до якого він може успішно поєднувати навчання з роботою, розставивши для себе лекційні та семінарські заняття.

Заслуговує на увагу й екзаменаційна система, відповідно до якої іспит з певного предмету відбувається кілька разів протягом однієї сесії, що, як стверджують фахівці, позитивно впливає на якість навчання як, до речі, й впровадження активних форм навчання (рис. 1).

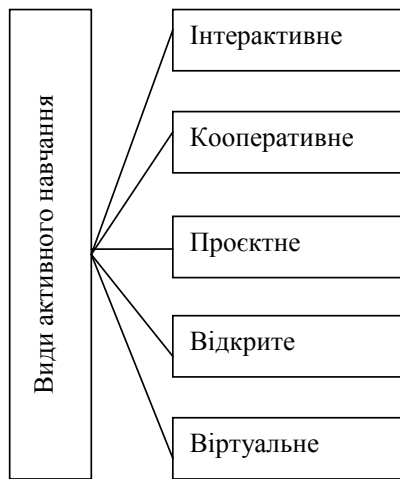

Рис. 1. Основні види проєктного навчання, активно впроваджені у вищих навчальних закладах Чехії

Активній співпраці навчальних закладів Чехії із виробництвом сприяє наявність індустріальних парків, мережа яких у цій країні сягає 140. Для порівняння: в Україні офіційно функціонує 47 таких парків, а реально працюючих – менше 10 [10].

Відповідно, запозичення досвіду Чехії в цьому аспекті дозволить підвищити не лише якість освіти, а також її роль у забезпеченні розбудови економіки на інноваційній основі, правильно визначити стратегію розвитку освіти, передбачити можливі загрози та шляхи уникнення їх, забезпечити оптимізацію мережі закладів освітньої сфери.

У контексті використання досвіду інших країн важливо відзначити пріоритети Українського Уряду щодо розвитку освіти та науки у 2022–2024 роках. Державна політика України в сфері освіти спрямована на підвищення конкурентоспроможності людського капіталу, на забезпечення якісної, сучасної та доступної середньої освіти з урахуванням досвіду Чехії, де особлива увага приділена модернізації шкільної освіти, із запропонованими такими положеннями:

- школа для Європи;
- життя у світі знань та інформації;
- можливість мати хорошу роботу протягом життя (формування здатності активно пристосовуватись до мінливого ринку праці; посилення значення загальної і професійної освіти; спрямованість на ключові вміння і формування широкої бази для поглиблення, розширення та зміни кваліфікації; активне використання громадського простору);
- практичне знання правового простору, вміння користуватися законами і власними правами, що надає суспільство;
- створення в навчальному закладі рівних шансів для всіх;
- підтримка здібностей кожного;

- розширення можливостей вчитися після отримання атестата;
- посилення ролі і мотивацій вчителів;
- суспільство школи, школа – суспільству;
- контроль за якістю роботи освітніх установ;
- розширення інформації про роботу закладу освіти, про ринок праці, про консультативні служби [11].

В Україні серед пріоритетів розвитку шкільної освіти Уряд варто зазначити:

- впровадження принципово нових підходів до реалізації змісту освіти в освітніх програмах і підручниках, визначення навчальних результатів і способів їх вимірювання;
 - розбудову нового освітнього середовища, що відповідатиме вимогам сьогодення, задоволення потреб учасників освітнього процесу та мотивації здобувачів до навчання, а вчителів – до професійного розвитку;
 - забезпечення доступності загальної середньої освіти, зокрема щодо навчання державною мовою поряд із вивченням рідної мови для національних меншин і корінних народів;
 - упорядкування мережі малокомплектних шкіл шляхом поступового підвищення розрахункової наповнюваності класів при розрахунку освітньої субвенції;
 - забезпечення закладів сучасної освіти сучасним навчальним обладнанням;
 - впровадження нових механізмів моніторингу якості освіти, громадської акредитації та інституційного аудиту закладів середньої освіти [3; 12].
- Використовуючи досвід інших країн, зокрема Чеської Республіки, останнім часом Україна до освітньо-наукової діяльності активно залучає викладачів і науковців, відомих громадських діячів. Це допомагає, як свідчить досвід, реалізувати проєкти інноваційних освітніх технологій і цифрової трансформації у закладах освіти; забезпечити гнучкість освітньої системи, яка відповідала б ринку праці, тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У Чехії, як свідчить аналіз, велика увага надається поліпшенню якості та практичної значимості освіти, її модернізації та модифікації. Застосування цих підходів у закладах освіти України сприятиме створенню умов для:

- поглиблення знань;
- підвищення якості освітніх послуг;
- приведення останніх до потреб соціально-економічного розвитку країни;
- забезпечення зростання конкурентоспроможності країни;
- створення нових робочих місць з більш високими вимогами до знань і навичок.

На прискорення цих процесів мають бути спрямовані подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2021. 455 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf
2. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
3. Красняков Є.В. Державна політика Чеської Республіки в галузі освіти: досвід для України. *Вісник Національної академії державного Управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2015. № 4. С. 101–106.
4. Тригуб І. Класифікація країн Східної Європи щодо подібності підготовки експертів у галузі освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія Педагогічні науки*. 2016. Випуск 1-2 (46-47). С. 66–70.
5. Zákon o vysokých školách ze dne 22 dubna 1998. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>.
6. Кисіль Н.Р. Особливості вищої освіти в Чехії та в Україні: сучасний досвід. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 22–26.
7. Кириленко Н.М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: третя міжнар. наук.-практ. конф.: в 2 ч. Ч. 1. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2012. 346 с. С. 149–151.
8. Бондарчук Н. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02. Київ, 2008. 198 с.
9. Дрожжина Т.В. Євроінтеграційні процеси в освіті: чеський досвід. *Управління школою*. 2009. № 11. С. 24–27.
10. Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід : навч. посіб. / І.В. Артьомов, І.П. Студеняк, Й.Й. Головач, А.В. Гусь. Ужгород : ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 360 с.
11. Плужник О.В. Становлення та розвиток спеціальної освіти в Чехії. *Журнал науковий огляд*. 2018. № 9(52). С. 162–174.
12. Пасечнікова Л.П. Модернізація чеської освіти в умовах демократизації суспільства. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2013. № 3(16). С. 113–118.